

Van Muhafızı Derviş Paşa İsyanı

The Revolt of The Guardian of Van: Derviş Pasha

Fatih GENCER*

Öz

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu topraklarının önemli bir kısmı merkezden bağımsız hareket eden yöneticilerin elinde bulunmaktaydı. Van bölgesinde ortaya çıkan Derviş Paşa bunlardan biriydi. 13 yıl Van Eyaleti'ni elde tutan paşa, bu süre boyunca bu bölgeyi başına buyruk yönetmişti. Sonuçta II. Mahmut'un merkezileşme politikası neticesinde ortadan kaldırılmıştı.

Anahtar Kelimeler: Van, Merkezileşme, Derviş Paşa

At the start of nineteenth century a good proportion of Ottoman territory was in the hands of governors who were acting independently of any central authority. Derviş Pasha, who governed the province of Van for thirteen years, was one of these governors. He could only be removed from Van after the centralization policy of Sultan Mahmud II.

Keywords: Van, Centralization, Derviş Pasha

Derviş Beyin Van'ı Zapt Etmesi ve Van Muhafızı Oluşu

Osmanlı Devleti merkeziyetçi karakterini 17. yüzyılda meydana gelen savaşlar ve iç isyanlar sonucunda kaybetmişti¹. Bu yüzyıldan sonra toprak, devletin denetiminden çıkarak fiilen beylerin ve yerli güçlü ailelerin malikaneleri haline gelmişti. Devlet bunlarla baş edememiş ve zamanla bunları yönetici olarak kabullenmek zorunda kalmıştı². Bu durum Osmanlı

---

* Arş. Gör., 100. Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.VIII-XII, Sayı 14-23, Ankara 1975, s.51.

² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997, s.12.

devlet düzenini sarsmış ve Osmanlı coğrafyasında bir nevi derebeylik olarak adlandırılabilir yeni bir düzenin ortaya çıkmasına sebep olmuştu³. Bu yeni düzenin Van bölgesindeki örneği de 19. yüzyılın başında Van Eyaleti'ni zorla ele geçiren Derviş Paşa idi. Van Muhafızı Derviş Paşa'nın ortaya çıkışı Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda görev yapan mülki amirlerin aralarındaki çıkar çatışması sonucunda olmuştu. Bu tarz çatışmalar hiç şüphesiz ki devletin merkezi otoritesinin zayıflaması ve memurların merkezi hiçe sayarak bağımsız hareket etmeleriyle doğrudan alakalıydı. Bu dönemde Erzurum ve Trabzon Valisi Tayyar Paşa ile Van Muhafızı Mehmet Sadık Paşa arasında problemler çıkmış, bu durum ise birbirlerinin hayatına kast etmek için bunların her fırsattan yararlanmasına sebep olmuştu.

1802 yılında Gürcü Osman Paşa devlete isyan etmiş ve isyan bastırılarak Muş Mutasarrıfı Murat Paşa'nın gayretleriyle Osman Paşa idam edilmişti. Bu durum Erzurum Valisi Tayyar Paşa'nın Murat Paşa'ya düşman olmasına neden olmuştu. Bu düşmanlığın sebebi muhtemelen Murat Paşa'nın Osman Paşa'nın kesik başını kendisinin İstanbul'a göndermesiydi. Çünkü bu konuda Murat Paşa daha önceden ikaz edilmiş, Erzurum Valisi'nin bu meseleye memuriyeti ve Serasker derecesinde olması nedeniyle kesik başın Erzurum'a gönderilmesi gerektiği bildirilmişti. Aksi durumda Tayyar Paşa'nın gücenmesine sebep olabileceği uyarısında bulunulmuştu⁴. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Murat Paşa ve Van Muhafızı Mehmet Sadık Paşa arasında yakın bir ilişki vardı ve Mehmet Sadık Paşa, Murat Paşayı daima korumaktaydı. Bu durum karşısında da Tayyar Paşa Murat Paşaya duyduğu öfkeyi Mehmet Sadık Paşadan almayı kafasına koymuştu⁵.

Tayyar Paşa bu amaçla bazı gerçek dışı ifadelerle Van muhafızını karalamaya çalışmıştı. İstanbul'a gönderdiği yazılarda Sadık Paşa'nın ahaliye her türlü zulmü yaptığını, Van'ın kasaba ve köylerini yağmaladığını ve bölgenin tamamen harap olduğunu anlatmıştı. Merkezin bu konu üzerinde

³ Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXVIII/152, TTK, Ankara 1974, s. 688. Bu dönemde ortaya çıkan yeni yöneticilere Ayan bu sisteme de ayanlık denmektedir. Bu sürecin nasıl şekillendiği ve nasıl ortaya çıktığı bu makalenin boyutunu aşmaktadır. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK, Ankara 1994; Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, TTK, Ankara 1997.

⁴ BOA, HAT, 96/3885.

⁵ BOA, HAT, 103/4073. Muş'u idare eden ve mutasarrıf unvanını alan paşalar bölgenin güçlü aşiretlerinin önderleriydi. Bunlar buraları yurtluk-ocaklık üzere idare ettiklerinden aileleri bölgede önemli bir nüfuza sahip olmuşlardı. Bu durum onlara binlerce askere sahip olma imkânını tanımıştı. Muhtemelen Tayyar Paşa bu güç nedeniyle Murat Paşa'ya bir şey yapamamış, hincini Van Muhafızı'ndan çıkarmaya çalışmıştı.

daha hassas olmasını da sağlamak için Sadık Paşa'nın sahte fermanlar düzenleyerek istediği gibi hareket ettiğini ve kendi adına sikke bile kestirdiğini iddia etmişti. Ayrıca Hakkâri ve Mahmudi aşiretleriyle işbirliği yaparak kendisinin azledilmesi durumunda söz konusu aşiretlerin bu karara direneceklerini ifade etmişti⁶.

Tayyar Paşa, Mehmet Sadık Paşa'yı ortadan kaldırmayı o kadar istiyordu ki bu amaçla sahte fermanlar bile düzenlemeyi göze almıştı⁷. Bunun için bölgedeki diğer görevlileri de yanına çekmeye çalışmıştı. Bunlardan biri Van ve daha sonra Kars eski muhafızı olan Emin Paşa'ydı. Emin Paşa'yı seçme sebebi Mehmet Sadık Paşa'nın, Emin Paşa ve kardeşi Mehmet Derviş Bey'in üç-dört yüz keselik variyetine el koymuş olmasıdır⁸.

Tayyar Paşa, 12 Kasım 1803 tarihli Emin Paşa'ya göndermiş olduğu yazısında, Mehmet Sadık Paşa'nın yapmış olduğunu iddia ettiği zulümleri bir bir saydıktan sonra bu suçlarından dolayı paşanın idam edilmesi gerektiğini belirtmişti. Ve bunu yaptığı takdirde Van muhafızlığının kendisine verileceğini vaat etmişti. Paşayı korkutmayı da unutmayan Erzurum valisi, eğer Mehmet Sadık Paşa birkaç ay daha sağ kalırsa bu durumda hayatının tehlikede olduğu uyarısında bulunmuştu. Tayyar Paşa İç Çukadarı Vanlı Ahmet Ağa'yı hediye vermek bahanesiyle Sadık Paşa'ya göndereceğini belirterek, hazırladığı planın ayrıntılarını bu yolla kendisine iletileceği ifade etmişti⁹. Tayyar Paşa'nın bu çabaları boşa gitmemiş ve Emin Paşa'yı yanına çekmeyi başarmıştı¹⁰.

Tayyar Paşa'nın bölgede yazıştığı ikinci kişi ise Recep Paşa idi. Buna gönderdiği yazıda Sadık Paşa'nın idamı ve kesik başının Babîâli'ye takdim edilmesi emri gereğince bu vazifenin de kendisine verildiğini ifade etmişti¹¹.

Recep Paşa bu yazıya kanarak harekete geçmiş ve Tayyar Paşaya yazdığı 6 Şubat 1804 tarihli yazıda konu ile ilgili şu bilgileri vermişti¹²: İç Çukadarı Ahmet Ağa ile gönderilen yazılar Emin Paşa'ya ve Van ocaklılarına hitaben bir kıta buyruldu ilgililere iletilmişti. Bu çabalar sonucunda Emin Paşa, bütün ocaklı askerini ve Sağ Kolağası Abdullah Ağa'yı yanına çekmeyi başarmıştı. Bu gelişmeleri haber alan Sadık Paşa bir gün evvel hanesine kapanarak savunma konumuna geçmişti. Bir gün süren çatışma sonucunda paşa ele geçirilerek idam edilmiş, kesik başı da

⁶ BOA, HAT, 105/4142; BOA, HAT, 105/4143.

⁷ BOA, HAT, 103/4073.

⁸ BOA, HAT, 106/4161.

⁹ BOA, HAT, 105/4151.

¹⁰ BOA, HAT, 106/4191.

¹¹ BOA, HAT, 104/4093.

¹² BOA, HAT, 105/4153.

Erzurum'a gönderilmişti. Sadık Paşa'nın malları asker ve halk tarafından yağmalandığı ifade edilse de bunlara Emin Paşa, kardeşi Derviş Bey ve amcası Abdullah Ağa el koymuştu¹³.

Van muhafızının merkezin izni olmadan keyfi idam ettirilmesi yetkililerin tepkisine sebep olmuştu. Bu durum karşısında Tayyar Paşa kendisini savunmuş 5 Mart 1804 tarihli yazısında Sadık Paşa gibi bir zalimi idam ettirmesinin hizmet ve sadakati icabı olduğunu belirtmiş ancak böyle bir işe izinsiz giriştiği için de affını talep etmişti¹⁴. Bu durum hakkında gerekli incelemeler yapılmış ve yönetim alanları dışında bulunan bölgelerde valilerin mirmiran ve sair memurları izinsiz idam ettirme yetkileri olmadığına hükmedilerek, Tayyar Paşa'nın azledilmesi kararlaştırılmıştı¹⁵. Ancak bu dönemde bölgede firari Şerif Paşa'nın Revan Hanı'ndan talep edilmesi, İran'dan kaçan Cafer Kuli Han'ın Beyazıt bölgesinde yuvalanarak eşkıyalık yapması ve en önemlisi İspir Derebeyi Memmioğlu Bilal'in İspir Kale'sinde sıkıştırılarak yakalanmak üzere olması¹⁶, Osmanlı yetkililerinin kararını etkilemiş ve bu meseleler halledilinceye kadar Tayyar Paşa'ya dokunulmaması kararı alınmıştı. Van Muhafızlığı'na uygun görülen Recep Paşa'nın Erzurum civarında vefat etmesi nedeniyle bu görev Feyzi Paşa'ya verilmişti¹⁷. Bu atama bölgedeki dengeler gözetilerek yapılmıştı. Çünkü Van'da hem Mehmet Sadık Paşa'nın ve hem de Emin Paşa'nın taraftarlarının bulunması tarafsız bir kişinin Van Muhafızı olmasını zorunlu kılmıştı¹⁸.

Feyzi Paşa 1804 Aralığında göreve başlamıştı. Ancak Emin Paşa nedeniyle konumu sağlam değildi. Emin Paşa'nın kendisine vaat edilen ve uğruna birçok fedakârlıklar yaptığı muhafızlıktan bu kadar kolay vazgeçmesi düşünülemezdi. Feyzi Paşa'nın göreve başlamasından kısa bir süre sonra Emin Paşa, biraderi Derviş Bey ve amcaları Abdullah Ağa'nın kaleyi zapt edecekleri haber alınmıştı. Bunlardan önce harekete geçen Feyzi Paşa 1805 Ocağında Emin Paşa ve Abdullah Ağa'yı idam ettirmiş, Derviş Bey kaçarak canını zor kurtarmıştı. Bunların konakları mühürlenmiş evlerinde yapılan aramada külliyetli miktar cephane ele geçirilmişti. Emin Paşa muhafızlığı zamanında bütün mal varlığını kardeşinin üzerine yaptırdığından Derviş Beyin variyetinin zabtı için ferman gönderilmesi istenmişti¹⁹. Ayrıca Sadık

¹³ BOA, HAT, 106/4191.

¹⁴ BOA, HAT, 105/4159.

¹⁵ BOA, HAT, 103/4073.

¹⁶ BOA, HAT, 105/4142.

¹⁷ BOA, HAT, 103/4073.

¹⁸ BOA, HAT, 107/4257.

¹⁹ BOA, HAT, 106/4191-A.

Paşa'nın yağmalanan malları Derviş Bey'den geri alınmıştı²⁰. Böylece Van'da bir süreliğine olsa da Feyzi Paşa düzeni sağlamıştı.

Bu durum, canını zor kurtarmış olmasına rağmen Derviş Bey'i yıldırılmamıştı. Derviş Bey bölgenin yerlisi olmasının avantajlarını da kullanarak kendine taraftar bulma çabasına girişmiş ve bunda da başarılı olmuştu. Nitekim Temmuz 1806'da Camuşoğlu ve Van ahalisinin desteğini alarak Van'a hücum etmişti. Bunun üzerine Van Muhafızı Feyzi Paşa iç kaleye sığınmak zorunda kalmıştı. Daha fazla direnemeyen Feyzi Paşa yakalanarak kardeşleri Yusuf ve Mehmet Beyler ile beraber idam edilmişti. Bu isyan Osmanlı merkezi yönetimini zor durumda bırakmıştı. Zira konu değerlendirilirken vezir katline cesaret edenlerin cezasız kalmaması gerektiğinden bahsediliyorsa da Van kalesinin metaneti, bölge halkının Derviş Beyi desteklemesi ve İran faktörü göz önünde bulundurularak devletin itibarını sarsmayacak şekilde bu facianın neticelendirilmesi yolları aranmış, Derviş Bey'i kandırmak amacıyla ona mirmiranlık verilmesi düşünülmüştü. Bu sırada boş durmayan Derviş Bey sahte ferman düzenleyerek Van Muhafızlığı'na kendisinin atandığını ileri sürmüştü. Ayrıca bölgedeki yerel güçlerin desteğini de sağlamaya çalışmıştı. Bu çabaları sonucu Çölemerik Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Bey ve Hoşap Sancak Beyi Ali Bey'i yanına çekmeyi başarmış ve bunlardan bir miktar piyade ve süvari almıştı²¹.

Feyzi Paşa'nın öldürülmesiyle çıkan isyanın bastırılması için Van Eyaleti Abdurrahman Paşa'ya tevcih edilmişti. Ancak Abdurrahman Paşa'yı epey zorluklar beklemekteydi. Zira Van'ın zorla ele geçirilmesi mümkün değildi. Ayrıca Van'ın ileri gelenlerinden birkaç kişi İstanbul'a gelerek, Van Muhafızlığı'nın Derviş Bey'e verilmesini istemişler eğer bu durum gerçekleşmezse ahalinin perişan olacağını ifade etmişlerdi. Durumu değerlendiren yetkililer Abdurrahman Paşa'nın Erzurum Valisi ve Muş Mutasarrıfı ile Van üzerine yürüse dahi Van'ın ele geçirilemeyeceğini anlamışlardı. Ayrıca mevsim uygun olmadığı için askerinin açıkta kalıp kaleyi kuşatması imkânsızdı. Bunlara ek olarak Van İran sınırında bulunduğu ve bu sırada Bağdat Valisi'nin İran'la problemleri olduğu için Derviş Beyin İran'a iltica etmesi ve İran'ın bu işe karışması güçlü bir ihtimaldi. Van eyaletinin devlete pek bir faydası olmadığını dile getiren yetkililer bir de İran bu işe karışırsa bu durumunun bilinmeyen nice problemlere yol açacağını ifade etmişlerdi. Ayrıca Derviş Bey Van kendisine verilirse emirlere uyacağını,

---

²⁰ BOA, HAT, 106/4191.

²¹ BOA, HAT, 78/3236.

Emin ve Feyzi Paşaların muhalefatını tamamen vereceğini taahhüt etmişti. Bu durumda Derviş Beyin Vali olarak atanması ehven-i şer bir durumdu²².

Derviş Paşa'nın Yönetiminde Van

Derviş Paşa Van Muhafızı olarak atanır atanmaz tam anlamıyla bir diktatör olduğunu göstererek bir zulüm rejimi tesis etmişti. Osmanlı Devleti'nin valisini öldürmesi ve bu oldu bitti karşısında devletin Derviş Paşa'ya hiçbir şey yapamaması ve bir bakıma aczini ifade etmesi, Derviş Paşa'nın kendine aşırı derecede güvenmesine yol açmıştı. Merkezi hükümeti görmezlikten gelerek keyfi bir yönetim uygulaması bu durumun tabî ki doğal bir sonucuydu.

Daha atandığı ilk yıl olan 1807'de Van ahalisi Derviş Paşa'dan şikâyetçi olmuş ve takdim ettikleri arzuhallerinde paşanın bütün ahaliye zulmettiğini, dört beş yüz kese cizye aldığından ahalinin dayanacak gücü kalmadığı belirtilmişlerdi. Derviş Paşa'dan bezen Ahali Abidin Bey'in Van Muhafızlığı'na tayin edilmesini istemişti²³.

Derviş Paşa bu dönemde İran aşiretlerinden Sipki aşiretini sahiplenmiş ve bu durum Muş Mutasarrıfı ile aralarında düşmanlığın çıkmasına sebep olmuştu. Bu düşmanlık öyle bir hal almıştı ki Hınıs ve Muş tarafından Van'a, Van tarafından da Muş ve Hınıs'a ahalinin gidip gelmesi imkânsız bir hal almıştı. Yol güvenliğinin olmaması muhtemelen bölgedeki ticari faaliyetlerin ve seyahatleri de durma noktasına getirmişti.

Osmanlı Hükümeti Derviş Paşa'nın durumunu tahkik için bölgeye Seyda Efendi'yi göndermişti. Ancak Derviş Paşa'nın kurmuş olduğu istibdat rejimi halkı o derece sindirmişti ki Seyda Efendi'nin Van'da yirmi beş gün kalmış olmasına rağmen bu süre içerisinde hiç kimse gelip kendisiyle konuşmaya cesaret edememişti. Seyda Efendi'nin hazırladığı rapora göre ahali yalnız Derviş Paşa'dan çekmemekteydi. Derviş Paşa'nın uyumsuz

²² BOA, HAT, 107/4245. Sinan Hakan, Derviş Paşa'nın isyanını "Kürt isyanı" olarak değerlendirmiştir. İncelenen belgelerin tamamında Derviş Paşa'nın etnik kimliği ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmadığı gibi bu olay Kürtlerin isyanı olarak da adlandırılmamıştır. Bununla birlikte Sinan Hakan, Derviş Paşa'nın atanması ile ilgili olarak, "1816 yılında Van'a kale muhafızı ve kaymakam olarak" atandığını belirtmişse de bu bilginin de doğru olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aynı yazar, "Van kaza merkezi, kale muhafızı olarak Erzurum Valiliği tarafından atanan bir kaymakam tarafından yönetildiğini" belirtip yine yanılmıştır. Bkz. Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayınları, İstanbul 2007, s. 27. Van Eyaleti 19. yüzyıl başlarında doğrudan merkez tarafından atanan ve Van Muhafızı olarak adlandırılan valiler tarafından yönetilmişti. Erzurum'a bağlanıp, Erzurum Valisi tarafından atanan kaymakamla yönetilmesi, tespit edebildiğimiz kadarıyla 1831 yılından itibaren olmuştu. Bkz. BOA, HAT, 1216/47624.

²³ BOA, HAT, 1358/53277.

kişiliği ve mantıksız politikaları yüzünden Muş Mutasarrıfı Selim Paşa, Hoy Hanı, Revan Serdarı ve bölgedeki aşiretlerle de arasında düşmanlık vardı. Bu nedenle bunlar sürekli Van'a saldırmakta ve her saldırıda Van'ın kaza ve köylerini yağmalamaktaydılar. Ayrıca Derviş Paşa sahip çıktığı Sipki Aşireti'ne Arnis ile Bargiri kazası ve Canik karyesi tarafında bulunmalarına müsaade etmiş, bunlar kışladıkları bu bölgelerde halkın mal ve mülküne el koymuş ve evlerini yağmalamışlardı. Van eyaletinin kuzeyinde yani Ahlat, Adilcevaz, Erciş ve Bayezid civarlarında Celali, Haydaranlı ve Sipki aşiretleri yol üzerinde kışladıklarından eyaletin kuzey kısmında da yol, can ve mal emniyeti yoktu. Buradaki ahali de bunların elinde esir gibi olduklarını belirten Seyda Efendi, ahalinin malları ve ziraatleriyle alakaları kalmadığını bizzat müşahede etmişti. Tüm bunlar göz önüne alındığında bölge halkına önce Derviş Paşa, sonra onun bölgedeki düşmanları ve daha sonra da aşiretler ayrı ayrı zulmedip mal ve mülklerini yağmaladıkları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum bölge halkının yaşantısını çekilmez bir çile haline getirmişti.

Derviş Paşa muhtemelen kendini güvende hissetmek ve askeri gücünü artırmak için bölgedeki aşiretleri yanına çekmiş ve bunların halkı yağmalamasına bu yüzden göz yummuştu. Ayrıca kendini Van içinde de güvende hissetmek için muhalifi olabilecek herkesi ortadan kaldırmıştı²⁴.

Derviş Paşa Van'daki bütün işlerini yerliden Sarraf Agop'un eline vermiş bunun onay vermediği işe müsaade edilmemişti. Bununla el ele veren Derviş Paşa muazzam bir servet biriktirmişti. Tüm bunlara ek olarak Derviş Paşa Van'da mangır kestirip bu mangıra keyfine göre değer biçmişti. Önceleri altı tanesinin bir para olduğunu ilan etmiş daha sonra bundan caymış ve üç tanesinin bir para olduğunu ahaliye tellallarla duyurmuştu²⁵. Bölgedeki ahalinin ellerindeki mallara el konulmuş bunlar üzerinde çeşitli işlemler yapıldıktan sonra tekrar bunlara satılmıştı. Örneğin kilesi kırk kuruş olan buğday alınıp samanla karıştırıldıktan sonra yetmiş iki kuruşa bunlara zorla satılmıştı. İstanbul'da bulunanların akrabaları elindeki poliçelere çeşitli bahanelerle el konulmuş ödemeye gücü yetmeyenlerin evlat ve akrabalarına her türlü zulüm yapılmıştı. Ahali başka bir şikâyetinde ekmek paralarının bile ellerinden alınıp ekmeğe muhtaç halde kaldıkları ve sancak idaresinin başka birisine verilerek bu zulümden kurtarılmalarını istemişti²⁶.

Van'da yürütülen davalarda şeriat hükümleri gözetilmemiş Derviş Paşa kendine göre hükümler vermişti. Şikâyet için İstanbul'a gelenlerin Van'da

---

²⁴ BOA, HAT, 451/22363.

²⁵ BOA, HAT, 1227/47922.

²⁶ BOA, HAT, 827/37457-A.

bulunan aile ve akrabalarını katledip mallarına el koymuştu. Bu nedenle dört binden fazla hanenin İran'a sığındığı ihbar edilmişti²⁷. Ayrıca zenginleri de birer birer öldürerek tüm mallarına el konduğu haber verilmişti. Bununla birlikte Hakkâri Beyi Mustafa Bey'in İran'a tabi olmasında Derviş Paşa'nın neden olduğu söylentileri ortada dolaşıyordu. Bu şayialar merkezi endişelendirmiş ve yetkililer bu durumun soruşturulmasını istemişti²⁸. Daha sonra yapılan tahkikatta ahalinin göçü ile ilgili haberlerin doğru olmadığı anlaşılmıştı. Ancak Derviş Paşa İranlılara ait bir bölgeye girmiş, İranlılar da karşılık olarak Satmanis Kalesi'ne yaptıkları bir hücum esnasında civarda bulunan ahaliyi İran'a götördükleri ortaya çıkmıştı. Hakkâri Beyi Mustafa Bey ile ilgili tahkikatta Mustafa Bey'in İran'a sığınmasının sebebinin Derviş Paşa olduğu ortaya çıkmıştı²⁹.

Paşa'nın zulmü o dereceye varmıştır ki Van'ı ele geçirmesine yardımcı olan Van'ın ileri gelenlerinden Camuşoğlu ailesi bile onun zulmünden şikâyetçi olmuştu³⁰. Derviş Paşa ile ilgili şikâyetlerin ardı arkası kesilmemiş ve paşanın azledilmesi ahali tarafından hep istenmişti. Derviş Paşa'nın zulmü Erzurum ve Maraş Valilerinden dahi sorulmuş onlar da verdikleri yanıtlarda Derviş Paşa'nın dilediği gibi hareket edip ahaliye zulmettiklerini teyit etmişlerdi³¹. Ancak paşanın zulmünün defalarca ispatlanmasına rağmen merkezi hükümetin paşayı değiştirecek gücü yoktu. Ayrıca Derviş Paşa otuz kırk bin askere sahip devletin kuvvetli vezirlerindendi³². Bölge Rusya ve İran sınırı olup uzakta olduğu ve iktidar sahibi bir veziri tayin etmek hemen mümkün olmadığından bu işin aceleye getirilmemesi yönündeki kararlar³³ muhtemelen alışılmış sıradan bir durum olmuştu.

Derviş Paşa'nın Muş Mutasarrıfı Selim Paşa ve İranlılarla Çatışması

Sınır boylarındaki aşiretler Osmanlı İmparatorluğu ile İran Devleti arasında daima problemlere neden olmuştu. Belli belirsiz de olsa bir sınırın olması birçok aşireti İran veya Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmaya mecbur etmişti. Bu durum onların yaşam tarzlarını yeniden şekillendirmeye ve sosyal hayatlarının ve hareket alanlarının kısmen de olsa sınırlandırılmasına yol açmıştı³⁴. Bu sınırlandırmalar aynı zamanda vergi ve

²⁷ BOA, HAT, 452/22390-A.

²⁸ BOA, HAT, 452/22393-B.

²⁹ BOA, HAT, 452/22393-A; BOA, H.H, 452/22393.

³⁰ BOA, HAT, 1227/47923/E.

³¹ BOA, HAT, 797/36957.

³² BOA, HAT, 782/36609.

³³ BOA, HAT, 751/35471.

³⁴ Sabri Ateş, *Empires at the Margin: Towards A History Of The Ottoman-Iranian*

asker vermek demektir. Doğaları gereği sınır boylarındaki göçebe aşiretler daha özgür olduklarını düşündükleri bölgelere göç etmekteydi.

Bu dönemde İran Devleti'nin nüfuzu sınıra yakın bölgelerde yaşayan aşiretler üzerinde Osmanlı Devleti'nden daha etkindi. Hatta bu nüfuz sınırları bile aşıyordu³⁵. Sınırın Osmanlı tarafında ise otorite boşluğu nedeniyle aşiretlerin daha rahat hareket edebilecekleri aşikârdı. Muhtemelen bu nedenle 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca İran sınırları dâhilinden Osmanlı İmparatorluğu'na aşiretlerin akını olduğu görülmektedir. Ve bunlar Osmanlılar ile İranlılar arasında küçük çaplı da olsa çok sayıda çatışmaya neden olmuştu.

Bu aşiretlerinden birisi de Sipki Aşireti'ydı. Sınırı aşır Osmanlı toprağına geçen bu aşiret ilk önce Bayezid'te iskân edilmiş, birkaç sene Van ve daha sonra da dört beş sene Muş'ta ikamet ettirilmişti³⁶. Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın ifadesine göre sancaklarında kışlatıp sahip çıktığı Sipki Aşireti çevrede bulunan kaza ve köylere zarar vermiş, ahalinin mal ve hayvanlarını gasp etmişti. Ayrıca İranlıların defalarca bu aşiretin İran'a ait olduğunu iddia ederek istemesi ve Selim Paşa'nın bunlara sahip çıktığı takdirde iki devlet arasında savaş hali doğma ihtimalini görmesi bunları Muş Sancağı sınırlarından çıkarmasına neden olmuştu³⁷.

Sipki Aşireti Muş'tan çıkarılınca Van'a gitmiş ve Van Muhafızı bunların güçlü işe yarar aşiret olduğu gerekçesiyle kabul etmişti³⁸. Derviş Paşa durumu Erzurum Valisi Celalettin Paşa'ya bildirmiş, gelen cevapta bunların sahiplenilmesi uygun bulunmuştu³⁹. Ancak bu durum Selim Paşa ve İranlıların Van muhafızına düşman olmalarına sebep olmuştu.

Derviş Paşa Sipki Aşireti'ni sahiplendikten sonra bu aşirete, Van eyaletlisinden bazılarını ve İran'a tabi aşiretlerden birkaç tanesini de ekleyerek Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın idaresinde bulunan köyleri yağmalattırması⁴⁰. Bu durumdan şikâyetçi olan Muş Mutasarrıfı Selim Paşa 28 Haziran 1818 tarihli yazısında bu aşireti Muş toprağından çıkarma gerekçelerini bir bir sıraladıktan sonra Derviş Paşa'nın bu aşireti tahrik edip

---

Borderland And The Borderland Peoples, 1843–1881, PhD, New York University, 2006, s. 22.

³⁵ P. Averyanof, *19. Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri Türk-İran-Rus Kürtlerinin Vaziyet-i Hazıraları*, (Çev. Yüzbaşı Mustafa Efendi-Mülazım Adil Efendi), Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1926, s.4.

³⁶ BOA, HAT, 782/36609.

³⁷ BOA, HAT, 1227/47923-B; BOA, H.H, 1227/47921.

³⁸ BOA, HAT, 782/36609.

³⁹ BOA, HAT, 807/37185-H.

⁴⁰ Şanizade Mehmet Ataullah Efendi, *Tarih-i Şanizade, III*, 1292, s.4; BOA, H.H, 471/23078.

Van eyaletlisinden bazı kişilerle beraber Bulanık nahiyesinin köy ve mezralarını yağmalattığını anlatmıştı. Bunların yol açtığı zararlar tespit edildikten sonra ziyanla ilgili bilgileri göndereceğini ifade eden paşa, intikam almaya muktedir olduğunu bununla birlikte padişahın rızası olmayan hareketler de yapmak istemediğini de belirtmişti. Ancak bunlar buralarda kalmaya devam ederse intikama mecbur olacağını da yazısına eklemişti⁴¹. Dediğini yapan Selim Paşa Çıplak Şeyhi adlı şahısı çok sayıda askerle Van Eyaleti'ne tabi Adilcevaz'a göndermiş ve buranın kasaba ve köylerini zapt ettirerek yağmalattırması⁴². Yukarıda da belirtildiği gibi bu düşmanlık o raddeye varmıştır ki Van tarafından Muş'a, Muş tarafından da Van'a gidiş gelişler imkânsız bir hal almıştı.

Maraş Valisi Celalettin Paşa, Van Muhafızı ile ilgili gönderdiği raporda, Derviş Paşa'nın İran ile arasındaki sorunlara dikkat çekmiş ve bu problemlerin temel nedenlerinin Hakkâri ve Ekrad meselesi olduğunu ifade etmişti. Buna ek olarak Derviş Paşa'nın Selim Paşa ve Behlül Paşa gibi diğer sancak mutasarrıflarıyla da aralarının iyi olmadığını bu nedenle bunlar birbirleri hakkında ithamlarda bulunup ahalinin perişan olmasına sebep oldukları belirtmişti. Bu durumun ise adım adım hudut bölgesinin harap olmasına ve İran ile savaş halinin doğmasına sebep olacağını ifade etmişti⁴³.

Sipki Aşireti Van bölgesine geçtikten sonra Revan Hanı'nın kardeşi Hasan Han aşiretin İran'a ait olduğunu ifade ederek, Derviş Paşa'dan bunların iade edilmesini istemişti⁴⁴. İran toprağından kaçıp geldiği Osmanlı yetkililerinin de itiraf ettiği bu aşiret, İran tarafından on iki bin kadar koyunu sürüp Van'a getirmişlerdi. İran'dan yine elçiler gönderilmiş aşiret ve gasp ettiği mallar tekrar istenmişti⁴⁵. Derviş Paşa bu isteği reddedince İranlılar bu aşiretin düşmanı olan İran aşiretlerinden Zilan Aşireti Beyi Hüseyin'i çok sayıda askerle Van toprağına sürmüştü⁴⁶. Ayrıca İran şehzadesi Abbas Mirza, Hakkâri Beyi Mustafa Bey ile ittifak ederek Rahmetullah Han komutasında on iki bin kadar asker ile Mahmudi Kalesi'ne saldırmış üç gün boyunca kuşatmış ancak başarısız olmuştu. Ancak yirmi üç tane köyün zahiresini ve mallarını yağmalayarak yakıp yıktıktan sonra Van'a üç saat mesafede Havasor Nahiyesi'ne varmışlar⁴⁷, bunun üzerine Derviş Paşa bu bölgeye kısa sürede on iki bin askeri sevk ederek bunları hezimete

⁴¹ BOA, HAT, 1227/47923-B; BOA, HAT, 1227/47921; BOA, HAT, 751/35471.

⁴² Şanizade Mehmet Ataulah Efendi, *age*, s.4.

⁴³ BOA, HAT, 824/37401-C.

⁴⁴ BOA, HAT, 824 /37401-F.

⁴⁵ BOA, HAT, 451/22363-B.

⁴⁶ BOA, HAT, 452/22392.

⁴⁷ BOA, HAT, 807/37185-I.

uğratmıştı⁴⁸. İranlılar bir koldan da Revan Serdarı Hasan Han komutasında on bin kadar askerle Sipki Aşireti'nin sığındığı Erciş Kalesi'ni kuşatmışlardı. Bu kaleyi de ele geçiremeyen İranlılar, Sipki Aşireti'nin ve Erciş ahalisinin yüz binden fazla hayvanını ve mallarını alıp götürmüşlerdi⁴⁹. Zor durumda kalan Derviş Paşa İranlıların iki koldan Van arazisine girip köy ve nahiyelere zarar verdiklerini haber vererek yardım istemişti⁵⁰. Yetkililer Derviş Paşa'ya cephane göndermenin uygun olmadığını düşünüyorlardı ancak paşanın İranlılara da kırdırılmaması gerekiyordu⁵¹. Erzurum Valisi Bilal Paşa'nın 12 Temmuz 1817 tarihli yazısında Derviş Paşa'nın yardım isteğine duyarsız kalamayarak Van'a bir miktar cephane gönderildiği belirtmişti. Ancak daha sonra cephane yardımı kesilmişti⁵².

Çatışmaların yoğunlaşması sonucunda bu durumun soruşturulmasına karar verilmiş ve bu iş için Erzurum valisi görevlendirilmişti. Ayrıca eğer bu çatışmaların sebebi Sipki Aşireti ise anlaşmalar gereği İran'ın bu aşireti istemeye hakkı olduğundan, askerinin geri çekilmesi ve gerekenin yapılacağına dair Revan Serdarı'na mektup yazılması talimatı verilmişti⁵³. Bu talimat üzerine Revan Serdarı'na mektup yazılmış, ancak serdar orada olmadığından kardeşi Hasan Han mektuba cevap vererek bu duruma Sipki Aşireti'nin sebep olduğunu ifade etmişti⁵⁴. Daha sonra Revan Serdarı'nın 28 Ekim 1817'de ulaşan yazısında serdar iki devlet arasında iyi ilişkilerin sürdürülmesine gayret ettiğini ve Hasan Han'ın yaptığı harekete rızası olmadığını belirtmişti⁵⁵.

Derviş Paşa'nın İsyanı ve İdam Edilmesi

Osmanlı Hükümeti Derviş Paşa'nın zulmünün farkındaydı ve paşanın azledilmesi için bazı teşebbüslerde bulunmuştu. Atandığı ilk yılda Van ahalisi Derviş Paşa'nın tebdilini ve yerine Abidin Paşa'nın atanmasını istemişti. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu isteğe kayıtsız kalınmamış Abidin Paşa Van Muhafızlığı'na atanmıştı. 1810 Mayıs ayında Abidin Paşa Muş Mutasarrıfı Yusuf Paşa ile Van'a girmek üzereyse Erzurum eski Valisi Behram Paşa, Hacı Veyszade Emin Ağa ve Veli Paşa'nın amcazadesi

⁴⁸ BOA, HAT, 782/36609-A.

⁴⁹ BOA, HAT, 782/36609; BOA, HAT, 827/37457-B; BOA, HAT, 824/37401-D; BOA, HAT, 824/37401.

⁵⁰ BOA, HAT, 807/37185-D; BOA, HAT, 807/37185; BOA, HAT, 824/37401-A.

⁵¹ BOA, HAT, 782/36609.

⁵² BOA, HAT, 452/22393.

⁵³ BOA, HAT, 452/22392.

⁵⁴ BOA, HAT, 824/37401-G.

⁵⁵ BOA, HAT, 452/22395.

Salih Bey Derviş Paşa'ya yardım etmişler ve aşiretleri de toplayarak bunların Van'a girmelerine engel olmuşlardı.

Durumu değerlendiren Sadrazam Yusuf Ziya Paşa Sadaret Kaymakamı'na gönderdiği bu konu ile ilgili yazısında, Derviş Paşa'nın tekrar atanmamasını istememişti. Ona göre Van gibi bir eyaleti zorla ele geçirme durumuna sessiz kalınırsa bu durum adım adım başka yerlere de yayılacaktı. Ancak paşanın yeniden atanması ille de gerekiyorsa en azından beyhude olmamak için Emin ve Feyzi Paşaların muhalefatının bedelleri devlete verilmesi gerektiğini ifade etmişti⁵⁶. 1812 yılında Sadrazam tekrar Abidin Paşa'nın Van muhafızlığına atanmasını istemiş, padişah da eğer uygunsa onay vermişti⁵⁷. Ancak bu çabaların hiçbiri Derviş Paşa'yı yerinden edememişti.

1816 yılında Erzurum Valisi'nden Derviş Paşa'nın azli takdirinde Van'dan çıkıp çıkmayacağı ve çıkmaması durumunda ne gibi tedbirlerin alınması gerektiği sorulmuştu⁵⁸. Erzurum Valisi 9 Aralık 1816 tarihli cevabında paşa Van'dan çıkmayı kabul etmezse üzerine asker sevk edilse bile başarılı olunamayacağını rapor etmişti. Çünkü Van Kalesi'nin ele geçirilmesi çok zordu. Ayrıca Derviş Paşa Van'da uzun süre bulunduğundan tüm muhaliflerini ortadan kaldırmış yerini çok sağlama almıştı⁵⁹.

Erzurum Valisi diğer bir raporunda Van muhafızının savaşmadan Van'dan çıkarılmasının mümkün olmadığını zira paşanın otuz kırk bin askere sahip devletin kuvvetli vezirlerinden olduğu ifade etmişti. Paşa ayrıca sınırda böyle kuvvetli bir vezirin olması gerektiğinin altını çizerek, onun azliyle yerine her kim atanırsa atansın böyle bir güce sahip olamayacağını dile getirmişti. Bu nedenle ona yine nasihati içeren yazılar yazılması uygun görülmüştü⁶⁰.

İranlılarla çıkan çatışmaların soruşturulması, bu tahkikatın neticesinde Derviş Paşa'nın savaşa neden olduğunun anlaşılması, ayrıca bölgedeki Osmanlı tebası olan beylerin İranlılara Derviş Paşa'nın korkusu nedeniyle tabi olmaları ve tüm bunların sonucunda Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkinliğinin neredeyse son bulması muhtemelen bardağı taşıran son damlalar olmuştu. Artık sonucu ne olursa olsun Derviş Paşa'ya tahammül edilmeyeceği aşikârdı. Nitekim Padişah II. Mahmut, Van muhafızının Van'dan çıkarılması için ne gerekiyorsa yapılması talimatını vermişti⁶¹.

⁵⁶ BOA, HAT, 630/31135.

⁵⁷ BOA, HAT, 470/22988.

⁵⁸ BOA, HAT, 666/32430.

⁵⁹ BOA, HAT, 451/22363.

⁶⁰ BOA, HAT, 782/36609.

⁶¹ BOA, HAT, 797/36957.

İlk önce Van'a tayin edilecek yeni muhafız belirlenmeye çalışılmıştı. Bu amaçla Erzurum Valisi Ahmet Paşa'nın teklif ettiği İbrahim Yümnî Bey uygun görülmüştü. İbrahim Beye kapıcıbaşılık rütbesi verilmesi uygun görülmüş mirmiranlık Van meselesinin neticelenmesine bırakılmıştı⁶².

Derviş Paşa İranlılarla yaşanan çatışmalar esnasında Van Kalesi'nin tamiri için bina emini atanmasını istemişti. Bu isteği uygun görülmüş ve Ali Şefik Efendi Van Kalesi'ne bina emini olarak atanmıştı. Ali Şefik Efendi'nin başka bir görevi daha vardı, bu vazife Derviş Paşa ve Van hakkında bilgi toplamaktı. Ali Şefik Efendi bu emri yerine getirmiş ve Van ile ilgili bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor tetkik edilmiş ve çeşitli hazırlıklar yapılması uygun görülmüştü. Buna göre Derviş Paşa'nın Van ahalisinden başka askeri yoktu. Van taşrasında bulunan Hakkâri aşiretleriyle ve Hizan, Bohtan, Şirvan ümerasıyla arasında soğukluk girmişti. Yapılan tahkikatta bunlar Van üzerine gelerek şehre yarım saatlik yollar ve köprüleri zapt etmişti. Sipki Aşireti ve diğer aşiretlerden bir miktar asker toplasa bile bunlar Van'ı elde tutmak için yeterli değildi. Çevredeki mutasarrıflar ve aşiretlerle arası bozuk olduğundan onu ortadan kaldırmanın en uygun zamanı idi. Bu ilişkilerin çabuk değişebileceğini belirten Şefik Efendi zaman kaybetmeksizin Van meselesinin bitirilmesi gerektiğini önemle vurgulamıştı.

Raporda Muş Mutasarrıfının tek başına bu işi halledebilecek güçte olduğu belirtilmiş ancak onun tek başına bu işe girişmesi aşiretler arası kavga olarak anlaşılabilirdiğinden maslahata zarar verebileceği öngörülmüştü. Çevredeki aşiretler bu durumu yanlış anlayıp Derviş Paşa taraftarı olabileceği gibi Vanlılar da mal ve ırzlarını muhafaza için muhafızla ittifaka mecbur olabilirdi. Ayrıca Muş Mutasarrıfı tek başına Van'a girse Van muhafızlığına kendisinin veya ailesinden birinin atanmasını isteyebilirdi. Bu sakıncalar nedeniyle Selim Paşa'nın yanına muhakkak Erzurum askeri verilmesi kararı alınmıştı. Bölge sınırda bulunduğu için İran Şehzadesi'ne ve Revan Serdarı'na birer mektup yazılması üzerinde durulmuş, Van Muhafızlığı'na İbrahim Yümnî Bey'in değil, Vanlı olup bölgeyi iyi tanıyan ve halen Rakka Valisi olan Behram Paşa'nın atanması uygun görülmüştü. Bu nedenle Van Eyaleti'nin Behram Paşa'ya ve Rakka'nın Derviş Paşa'ya verilmesi kararı alınmıştı. Hareket başarılı olursa Behram Paşa Van'a ulaşınca kadar da İbrahim Yümnî Bey'in kaymakam olarak Van'ı idare etmesi uygun görülmüştü⁶³.

⁶² BOA, HAT, 468/22871.

⁶³ BOA, HAT, 471/23078. Daha sonra Derviş Paşa'nın Kırşehir'e atanması uygun görülmüş ve Behram Paşa'nın Van Muhafızlığı'na atanması ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu durumun neden kaynaklandığı tespit edilememiştir.

Bu planın uygulanması için ilk önce bölgedeki yetkililere talimatlar gönderilmişti. Erzurum Valisi Hafız Ali Paşa'ya Van meselesinin halledilmesi için yardımcı olması talimatı verilmiş⁶⁴, Çıldır Eyaleti'ne atanan Benderli Ali Paşa'ya da Erzurum valisine asker tedarigi vesaire her türlü konuda yardım edilmesi emredilmişti⁶⁵. Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'dan Derviş Paşa'nın bölgedeki muhtemel müttefiklerini kendi tarafına çekmesi istenmişti. Bunun üzerine harekete geçen Selim Paşa Van eyaletinde bulunan ümera ve aşiret ağalarını ve Van'ın Sol Kol Ağası ve bazı ileri gelenlerini kendi tarafına çekmeyi başarmıştı. Haydaranlı Aşireti'nin Derviş Paşa'ya yardım etmesini engellemek için aşiret önde gelenlerine hilatler giydirilmiş ve bunlar taltif edilmişti. Yapılacak sefer için gereken zahirenin Muş'tan tedarik edilmesi kararlaştırılmış ve bunun için elli bin kuruş gönderilmişti. Ayrıca Selim Paşa'nın gayretini artırmak için de kendisine Rumeli Beylerbeyliği payesi verilmişti⁶⁶.

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Aralık 1818'de Erzurum Valisi'nin eski silahtarı Ali Paşa, Van Muhafızı İbrahim Yümni Bey ve Muş Mutasarrıfı Selim Paşa üç koldan Van üzerine yürümüştü.

Derviş Paşa'nın Rakka Eyaleti'ne atanmasından daha sonra vazgeçilmiş ve Kırşehir'de görevlendirilmesi uygun görülmüştü. 20 Aralık 1818 tarihli Derviş Paşa'nın Erzurum Valisi'ne yazdığı yazıda Kırşehir'e atandığı emrini alır almaz hemen Van'dan çıktığını ve Erçek karyesinde bulunduğunu ifade ederek⁶⁷ Selim Paşa ve İbrahim Paşa'nın maiyetinde bu kadar askerle gelmelerine gerek olmadığını, İbrahim Beyin Van'a girmesine karşı çıkılmayacağını belirtmişti⁶⁸. Ayrıca Selim Paşa ile Van ocaklısının eskiden beri süren düşmanlıklarına dikkat çekmiş, paşanın askeriyle beraber geri dönmesi gerektiğini belirtmişti⁶⁹. Bu istek Derviş Paşa'nın aralarındaki düşmanlık nedeniyle Selim Paşa'dan çekindiğini açıkça göstermektedir. Nitekim Muş Mutasarrıfı'nın 24 Aralık 1818 tarihli yazısında paşanın Van'dan çıkmasının gerçek nedenini askerın Van'a üç dört saatlik mesafede bulunan köyleri zapt etmesine bağlamıştı⁷⁰.

26 Aralık 1818'de İbrahim Yümni Bey Van'a bir buçuk saat mesafede olan köylere ulaşmıştı. Birlikler ilerledikçe çevredeki aşiretler gelip itaatlerini bildirmiş ve halka aman verilmişti. İbrahim Yümni Bey askerın

⁶⁴ BOA, HAT, 469/22883.

⁶⁵ BOA, HAT, 469/22933.

⁶⁶ BOA, HAT, 475/23298.

⁶⁷ BOA, HAT, 1227/47928-E.

⁶⁸ BOA, HAT, 1227/47928/G.

⁶⁹ BOA, HAT, 1227/47928-F.

⁷⁰ BOA, HAT, 1227/47928-B.

geçtiği yerlerde halka zerre kadar zulüm yapılmadığını özellikle vurgulamıştı⁷¹.

28 Aralık'ta Derviş Paşa'nın Erçek'ten firar ettiği haberi gelmişti⁷². Aynı tarihte gelen raporda Derviş Paşa'nın mansıbına gidiyorum diyerek Hoy tarafına firar ettiği ancak İranlıların paşayı kabul etmediği ve paşanın muhtemelen aşiretlere misafir olduğu ifade edilmişti. Derviş Paşa ile beraber Müfû Tahir Efendi, Sağ Ağası İshak Ağa, Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa ve Sarrafı Agop'un da şehirden kaçmış olduğu haber verilmişti⁷³. Başka bir rivayete göre de Derviş Paşa Mahmudi Kalesi'ne sığınmıştı⁷⁴. Paşa Van'dan ayrıldığı zaman aşiretleri ayaklandırmaya çalışmış ama başarılı olamamıştı. Bu gelişmeler üzerine İbrahim Yümni Bey kendisine pašalık verilmesini istemişti⁷⁵. Ali Paşa'da İbrahim Bey'in nüfuzunu artırmak için onun rütbesinin yükseltilmesini gerektiğini bildirmişti⁷⁶. Rütbe meselesinin bu kadar önemsenmesi Derviş Paşa'nın hala bölgedeki etkin nüfuzu ve bunun yarattığı endişeden kaynaklandığı söylenebilir.

Erzurum Valisi gelişmelerle ilgili merkeze gönderdiği raporda Derviş Paşa'nın Kırşehir'i beğenmeyip daha nemalı bir sancak istediğini belirtmişti. Ayrıca İbrahim Yümni'nin muhakkak rütbesinin yükseltilmesi gerektiğinden kendisine mirmiranlık verilmesini istemişti. Bu raporu değerlendiren yetkililer Derviş Paşa'nın isteğini dikkate almamış ve derhal Kırşehir'e dönmesine dair kendisine emir yazılması uygun görmüştü. Bu emre itaat etmemesi durumunda da Erzurum Valisi'nin bu meseleyi halletmek için görevlendirilmesi ve Derviş Paşa'nın İran tarafından kabul edilmemesi için Veliâht Şehzade Abbas Mirza'ya mektup yazılması kararlaştırılmıştı.

İbrahim Yümni Bey 1 Ocak 1819'de Van'a girmişti. Derviş Paşa bu tarihte Mahmudi Kalesi'ne sığındığı teyit edilmiş ve paşaya padişahın emrine itaat etmesi için mektuplar yazılmıştı. Derviş Paşa'nın Van'da hala nüfuz sahibi olduğu görülünce ahalinin ondan ümit kesmeleri için acele ile emr-i âli gönderilmesi kararlaştırılmıştı⁷⁷. Daha sonra alınan bilgilere göre Mahmudi Kalesi'nde bulunan Derviş Paşa'nın adamları birer ikişer yanından ayrılmış ve sadece kırk elli adamı yanında kalmıştı⁷⁸. Erzurum Valisi Ahmet Paşa'nın 8 Ocak tarihli yazısında kışın çok şiddetli olmasından ve Mahmudi

⁷¹ BOA, HAT, 1227/47928-H; BOA, HAT, 1227/47928-C.

⁷² BOA, HAT, 1227/47928-I.

⁷³ BOA, HAT, 1227/47928-L.

⁷⁴ BOA, HAT, 1227/47928-J.

⁷⁵ BOA, HAT, 1227/47928-K.

⁷⁶ BOA, HAT, 1227/47928-D.

⁷⁷ BOA, HAT, 668/32591.

⁷⁸ BOA, HAT, 1227/47925-B.

Kalesi civarında hiçbir yerleşim alanı bulunmadığından kalenin kuşatılmadığı belirtilmişti. Bunun üzerine Derviş Paşa'ya tekrar nasihat edilmiş ve bu defa da itaat etmez ise gerek ölü ve gerekse diri olarak ele geçirilmesi hususunda Mahmudi Beyi Emin Bey'e ve bölgedeki diğer görevlilere emirler gönderilmişti⁷⁹.

Bölgedeki yetkililerin yeni Van muhafızının rütbesinin yükseltilmesi yönündeki istekleri sonucunda 9 Ocak 1819'da İbrahim Yümni Bey'e mirmiranlık verilmişti⁸⁰. İbrahim Yümni Paşa şehre girdikten sonra Derviş Paşa'nın şehirde bulunan adamları fitne çıkarmaya çalışmışlarsa da bunlara fırsat verilmemişti. Van ele geçirildikten sonra herkese aman verilmiş, şehirde tellallar gezdirilerek bundan sonra şeraite ve kanuna riayet olunacağı, adaletten vazgeçilmeyeceği hususunda padişahın emri duyurulmuştu. Yümni Paşa'nın ifadesine göre halk bu durumu sevinç ve coşku ile karşılamıştı⁸¹.

İbrahim Yümni Paşa Van'a kısa sürede hâkim olmuştu. Van'dan Derviş Paşa ile kaçmış olan Sağ Ağası İshak Ağa, Defterdar Timur Bey'e aman verilip görevlerine yeniden başlatılmıştı. Yeniçeri ağasının yerliden atanması uygun olmadığından, Erzurum askerilerinden biri yeniçeri ağası olarak atanmıştı. Derviş Paşa Van Kalesi'ni tamamen harap ettiğiinden kalenin imarına başlanılmıştı⁸².

Derviş Paşa'nın Mahmudi Kalesi'ne sığınması bölge ile ilgili bazı düzenlemeler yapılmasını gündeme getirmişti. Buna göre Hakkâri Aşireti'nin sayıca çok olup Bağdat, Van ve İran hududu çevresinde geniş bir alana yayılmıştı. Bunlar kâh İran'a, kâh Derviş Paşa'ya tabi olmuşlardı. Bunların tamamen devlete bağlanmasının yolu; diğer Ekrad Paşalarından Selim ve Behlül Paşalar gibi, Hakkâri Aşireti Beyi Mustafa Beye aşiretler arasında nüfuzunu artırmak için mirliva veya başka bir paye verilmesiydi. Bunun için Muş Mutasarrıfı Selim Paşa bunların başka yerlere tabi olmayacaklarına dair kefil olup bir senet ile bağlılıklarını sağlamalıydı. Bu gerçekleştirildiği takdirde Erzurum ve Van kalelerini muhafazasına memur valiler askersiz kalmazdı. Hakkâri Aşireti yetmiş seksen bin silahlı süvariden ibaret olup aşiretlerinin mirine de böyle bir paye verilirse bunlar nizam altına alınmış olurlardı. Bayezid de bir düzene konulduktan sonra devlete sadık olan Muş Mutasarrıfı Selim Paşa da bunlara eklendiği zaman bunların tamamı yüz binden fazla asker çıkarabilirlerdi. Böylelikle acil durumlarda merkezden yardım gönderilinceye kadar bunlardan meydana gelen askeri birlikler durumu idare edebilirdi. Böyle bir düzenleme aynı zamanda devlete

⁷⁹ BOA, HAT, 1227/47925-D.

⁸⁰ BOA, HAT, 1227/47928; BOA, HAT, 1227/47928-A.

⁸¹ BOA, HAT, 1227/47925-B.

⁸² BOA, HAT, 1227/47925-C.

hain olanların da gözünü korkutmuş olurdu. Aynı rapora göre Derviş Paşa'nın sığındığı Mahmudi Kalesi'nden başka bir yere geçmesi kışın çok şiddetli bir hal almasından dolayı beklenmemeliydi. Mahmudi Beyi Emin Bey, Derviş Paşa'ya itaat etmemesi yönünde uyarılmıştı. Ve eğer itaat ederse kendinden başka evlat ve iyali dahi kalmayacağı ve haklarından gelineceği tehditleri savrulmuştu⁸³.

Tüm nasihatler ve tehditlere rağmen Derviş Paşa yine yılmamış ve bölgenin yerlisi olma avantajlarını kullanarak şehri ele geçirmeye çalışmıştı. Derviş Paşa'ya iki durum yardımcı olmuştu. Birincisi İbrahim Yümni Paşa'nın yeterince tedbir almaması⁸⁴, ikincisi ise bu sırada Erzurum Valisi Ahmet Paşa'nın vefatı ve Van ahalisinin kendine yardım etmesiydi⁸⁵. Bunlara ek olarak İran Elçisi Mirza Ferecullah İbrahim Yümni Paşa'nın halka zulmettiğini ve bunun üzerine ahali Derviş Paşa'ya adam gönderip şehre davet ettiğini belirtmişti⁸⁶. İbrahim Yümni Paşa'nın halka ne gibi zulümler yaptığı tespit edilememişse de İran elçisini hududa ulaştırmaya memur Mehmet Emin Ağa'da İran Elçisinin iddialarını doğrulamıştı⁸⁷.

Sonuçta Derviş Paşa kendisi için avantajlı olan bu durumu değerlendirerek İran aşiretlerinden topladığı askerler ve kale içerisindeki taraftarlarının yardımıyla ansızın saldırıya geçmiş, askerleriyle şehre girerek kaleyi ele geçirmeyi başarmıştı⁸⁸. Zor durumda kalan İbrahim Yümni Paşa'nın ise intihar ettiği rapor edilmişti⁸⁹. Padişah bu duruma çok sinirlenmiş, Derviş Paşa'nın idam edilmesini ve Van Muhafızlığı da İçil Sancağı'na ilhaken Sert Mahmut Paşa'ya verilmesini emretmişti⁹⁰.

Erzurum Valisi hemen gereken tedbirleri merkeze yazmış Padişah II. Mahmut tüm bu önerileri uygun bulmuştu. Buna göre Erzurum Valisi bu iş için görevlendirildiğinden nüfuzunu artırmak için Şark Canibi Seraskerliği rütbesi verilmesi kararlaştırılmıştı. Van ahalisine tenbih ve tehdit içeren yazılar yazılacaktı. İstanbul'dan topçu ve arabacı ve humbaracı askerleri ve top ve humbara deniz yoluyla Trabzon'a oradan da Erzurum'a gönderilecekti. İran tarafına da Derviş Paşa'nın korunması ve İran aşiretlerinden topladığı askerle Van'a girmesinin anlaşma maddelerine aykırı

⁸³ BOA, HAT, 1227/47925-E; BOA, H.H, 671/32853.

⁸⁴ BOA, HAT, 750/35445.

⁸⁵ BOA, HAT, 470/23047.

⁸⁶ BOA, HAT, 769/36174; BOA, HAT, 769/36174-A; BOA, HAT, 769/36174-D; BOA, HAT, 769/36174-G; BOA, HAT, 787/36731; BOA, HAT, 769/36174-C; BOA, HAT, 797/36983.

⁸⁷ BOA, HAT, 769/36174-C; BOA, HAT, 797/36983.

⁸⁸ Şanizade Mehmet Ataullah Efendi, *age*, s.46.

⁸⁹ BOA, HAT, 750/35445.

⁹⁰ BOA, HAT, 480/23504.

olduğuna dair yazı yazılacaktı. İil Mutasarrıfı Sert Mahmut Paşa'ya İil'e mütessellim bırakarak derhal Van tarafına hareket etmesi emredilmişti. Civarda olan Rakka ve Diyarbekir Valisi Behram, Maden-i Hümayun Emmini Nurullah, Sivas Valisi Lütfullah, Trabzon Valisi Hüsrev, Maraş Valisi Hüseyin Paşalara Erzurum Valisi'nin Van üzerine memur olduğu bildirilerek istenecek askerin derhal hazırlanması hususunda emirler yazılacaktı⁹¹. Bunların dışında Bayezid Mutasarrıfı, Eleşkirt Mutasarrıfı, İşpir Voyvodası, Bayburt Ayanı Kösükoğlu, Kiğı Beyi, Tercan Beyi, Erzincan ve şiran ayanları, Livane Beyi Süleyman Bey, İşpir Kazasından Leffioğlu bir an evvel kendilerinden talep edilen asker ile Van üzerine hareket etmeleri emredilmiřti⁹².

Askerin tayinatı ve yeterli miktar erzak tedarik edilmesi için ilgililere emirler verilmişti. Derviş Paşa'nın dışardan yardım almaması için gereken yollar ve köprülerin tutulması ve Van'a erzak girişinin engellenmesi üzerinde önemle durulmuştu. Bağdat Valisi'ne verilen talimatta da İranlı yetkilileri durumdan haberdar ederek Derviş Paşa'ya yardım edilmemesi için gereken yazının yazılması istenmiřti⁹³.

Erzurum Valisi 20 Mayıs 1819'da Muş Mutasarrıfı'na Van çevresinde bulunan aşiret beylerinin Derviş Paşa'ya meyletmemesi için gereken tedbirleri alınmasını ve Van'ın sağ ağasına, defterdarına, ileri gelenlerine gizlice mektup yazılarak Derviş Paşa'nın ortadan kaldırılması için yardım etmeleri istenmişti. Bununla birlikte Derviş Paşa'ya mektup yazılarak itaat ederse can ve malının güvende olacağı, ancak savaş halinden aman verilmeyeceğinin bildirilmesi istenmiřti⁹⁴.

14 Mayıs 1819'da Derviş Paşa'ya yapılan hazırlıkları belirten ve onu tehdit eden şu mektup yazılmıřtır⁹⁵:

“Bundan önce Van Eyaletinden başka yere tayin edildiğiniz halde padişahın emrine muhalefet etmenizden dolayı Van'dan zorla çıkarılmanız emredilmiştir. Bunun için Serasker tayin edilmiş Sivas, Maden-i Hümayun, Trabzon, Maraş ve Diyarbekir valileri daire halkı ve eyalet askerleriyle üzerinize gönderilmiştir. Erzurum'da olan top ve topçu neferatından başka İstanbul'dan top, topçu, arabacı ve humbaracı ortaları gönderilmektedir. Karahisar-ı şarki ve ıldır eyaletinden külliyetli asker ve Erzurum'un tüm askeri ve kazalarının ayan ve vücuhlarının tamamı üzerinize sevk edilecektir.

⁹¹ BOA, HAT, 470/23047.

⁹² şanizade Mehmet Ataullah Efendi, *age*, s.47.

⁹³ BOA, HAT, 470/23047.

⁹⁴ BOA, HAT, 494/24270.

⁹⁵ BOA, HAT, 496/24341-A.

Bu şekilde üzerinize varılıp padişahın emri infaz edilecektir. Muhalefet etmeyip rızanız ile Van'dan çıkarsanız mal ve canınız selamette olacaktır. Önceki suçlarınızın Padişah tarafından affedilmesi umulmaktadır”.

20 Mayıs 1819 tarihinde yapılan hazırlıklar şöyledir: Erzurum Eyaleti kazalarından Karahisar-ı Şarki ve Çıldır Eyaleti'nde bulunan Livane Sancağı'ndan asker tertib edilmişti. Sivas, Trabzon, Maraş, Diyarbakir ve Maden-i Hümayun vezirlerine Van maslahatı için asker talep olunur ise derhal gönderilmesi ve kendilerinin de hazır ve amade bulunmaları için emirler gönderilmişti. Erzurum'un bütün tımar erbabı hareket için tayin edilmiş ve Muş Mutasarrıfı Selim Paşa ile Silahtar Ali Paşa'nın hemen Van'a varıp Van'ı muhasaraya başlamaları emirleri paşalara ulaştırılmıştı. İstanbul'dan iki topçu ve bir arabacı ortalarıyla gereken havan ve humbaracı askerleri deniz yoluyla gönderilmeleri için gereken hazırlıklar tamamlanmıştı. Van'ın yolları, muhkem yerleri tutularak Van'ın kuşatılmasına başlanması için Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'ya gerekli talimat gönderilmişti⁹⁶.

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Mayıs ayının sonlarında harekete geçilmişti. Haziran'ın başında da Van'a yaklaşılmıştı. Erzurum Valisi Hafız Ali Paşa, Muş Mutasarrıfı Selim Paşa ve Van Valisi Sert Mahmut Paşa Van'a ulaşmak üzereyken Derviş Paşa, Sağ Ağası, yeniçeri ağası ve defterdar saklanmaktan başka çare bulamamışlardı. Derviş Paşa firar ettiği söylene de⁹⁷ daha sonra şehir içinde saklandığı anlaşılmıştı⁹⁸.

13 Haziran 1819'da Mahmut Paşa Van'a girmişti. Erzurum Valisi'de 14 Haziran'da Van'a sekiz saat mesafede bulunan Canik Karyesi'ne ulaşmıştı⁹⁹. Kısa sürede Van'da asayiş sağlanmış ve şehre hâkim olunmuştu. Uzun aramalardan sonra ele geçirilen Derviş Paşa da idam edilmişti¹⁰⁰. İstanbul'a gönderilen kesik başı 26 Ağustos 1819'da ibretlik için seyre konulmuştu¹⁰¹. Van meselesi bitmiş olduğundan öldürülen Derviş Paşa'nın mal varlığının tespit edilip mal ve mülküne el konulması için Abdurrahim Bey memur edilmişti¹⁰².

Sonuç olarak Derviş Paşa 13 yıl gibi uzun bir süre Osmanlı merkezi yönetimine kafa tutmayı başarmıştı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin

⁹⁶ BOA, HAT, 496/24341.

⁹⁷ BOA, HAT, 753/35542.

⁹⁸ BOA, HAT 751/35495; BOA, HAT, 1227/47927/A..

⁹⁹ BOA, HAT, 750/35443.

¹⁰⁰ BOA, HAT, 1227/47927.

¹⁰¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, XI-XII*, Matbaa-i Osmaniye, 1309, s.23; Şanizade Mehmet Ataulлах Efendi, *age*, s.87.

¹⁰² BOA, HAT, 517/25258.

bölgede otoritesinin yok denecek kadar azdı. Hatta Hakkari bölgesi bir süreliğine de olsa İran hakimiyetine girmişti. Otorite boşluğu nedeniyle halkın can ve mal güvenliği olmadığı ve bu nedenle bunların geçimlerini sağladıkları ziraatten bile vazgeçtikleri görülmektedir. Böyle bir ortamda, Derviş Paşa gibi başına buyruk memurların ortaya çıkması pek de şaşılacak bir durum değildir. Derviş Paşa, imparatorluğun diğer kesimlerinde de benzerleri görülen ayan, vali vb. merkezden bağımsız hareket eden devlet adamlarından biriydi. Neticede diğerleri gibi o da II. Mahmut'un merkezileşme politikaları sonucu ortadan kaldırılmıştı.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri*

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hatt-ı Hümayûn (HAT)

II. Yayınlanmış Eserler

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, XI-XII*, Matbaa-i Osmaniye, 1309.

Şanizade Mehmet Atallah Efendi, *Tarih-i Şanizade, III*, 1292.

II. Araştırma ve İncelemeler

AKDAĞ, Mustafa, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.VIII-XII, Sayı 14-23, Ankara 1975, s.51-61.

ATEŞ, Sabri, *Empires at the Margin: Towards A History Of The Ottoman-Iranian Borderland And The Borderland Peoples, 1843-1881*, PhD, New York University, 2006.

AVERYANOF, P., *19. Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri Türk-İran-Rus Kürtlerinin Vaziyet-i Hazıraları*, (Çev. Yüzbaşı Mustafa Efendi-Mülazım Adil Efendi), Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1926.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997.

HAKAN, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayınları, İstanbul 2007.

NAGATA, Yuzo, *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, TTK, Ankara 1997.

YÜCEL, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, XXVIII/152, TTK, Ankara 1974, s.657-708.

---

* Belgelerin künyesi metin içerisinde verilmiştir.